

ВАШАК О.О.

Кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри початкової
і дошкільної освіти,
Полтавський національний
педагогічний університет
імені В.Г. Короленка, м. Полтава

Vashak O.O.

**Ph.D (candidate of pedagogical sciences),
associated professor,
Department of primary and preschool education,
Poltava national pedagogical university
named after V. H. Korolenko**

**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СВІТОБАЧЕННЯ
ДОШКІЛЬНИКІВ У НАЦІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ВИХОВАННЯ
Formation of ecological world view of preschoolers in the national
system of education**

Статтю присвячено проблемі екологічного виховання дошкільників. Розкривається значення українських народних традицій, народної творчості та культури для екологічного виховання дошкільників на сучасному етапі. Визначено засоби національної системи виховання, спрямовані на формування у дітей екологічного світобачення та відчуття гармонії природи і людини. Дається тлумачення понять екологічне виховання та етнічна екологія.

Ключові слова: екологічне виховання, екологічне світобачення, етнічна екологія, національне виховання, народна педагогіка, українська народна творчість.

Статья посвящается проблеме экологического воспитания дошкольников. Раскрывается значение украинских народных традиций, народного творчества и культуры для экологического воспитания дошкольников на современном этапе. Определены способы национальной системы воспитания, которые направлены на формирование у детей экологического восприятия и чувства гармонии природы и человека. Дается определение экологическому воспитанию и этнической экологии.

Ключевые слова: экологическое воспитание, экологическое восприятие, этническая экология, национальное воспитание, народная педагогика, украинское народное творчество.

The article is devoted to the problem of ecological education of preschoolers. The importance of Ukrainian folk traditions, folk art and culture for modern ecological education of preschoolers is revealed. Some means of national system of education are defined; they are aimed on to forming of ecological world view of preschoolers and the sensation of harmony between man and nature evaluation. The definitions of the terms: «Ecological education» and «Ethnic ecology» are given.

Key words: ecological education, ecological world view, ethnic ecology, national education, folk pedagogy, Ukrainian folk art.

Постановка проблеми. У Концепції екологічної освіти України серед завдань дошкільного виховання визначено формування основ екологічної культури, морально-ціннісної орієнтації особистості. Відомо, що цінності є необхідною передумовою розуміння сутності природи, переосмислення власної поведінки в межах гуманістично спрямованих орієнтирів щодо природи. Тому, основним предметом екологічного виховання дошкільників має стати формування суб'єктивного відображення універсальної цінності природи, у тому числі відображених у народних традиціях, культурі, історії. Цей закон визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і

майбутніх поколінь. У наш час проблема екологічного виховання та проблема використання народних здобутків у вихованні дітей залишається актуальною. Численні праці присвячені саме цим питанням.

Аналіз актуальних досліджень. Проблему використання народних надбань в екологічному вихованні дітей та формування у них екологічної культури досліджували класики педагогічної думки: Я. Коменський, О. Духнович, К. Ушинський, С. Русова, Г. Ващенко, В. Сухомлинський та ін. Із сучасних науковців та педагогів-практиків присвятили свої дослідження Т. Байбара, О. Біда, Г. Беленька, Н. Глухова, Н. Кондратьєва, С. Ніколаєва, З. Плохій, В. Скребець, В. Фокіна, Н. Яришева та ін. Проблему екологічного виховання дошкільників через українські народні традиції висвітлено у наукових працях Ф. Афанасьєва, Н. Волкова, Ш. Гашимова, Є. Лозинської, М. Філонова, Н. Лисенко, М. Стельмаховича та ін.

Виклад основного матеріалу. Численні наукові дослідження видатних філософів, етнографів, психологів і педагогів світу здавна визнавали, що виховання має яскраво виражений національний характер. Упродовж тривалого часу на Україні поступово створилася власна система виховання. Підґрунтям її виступили ідеї національного світогляду, філософії та ідеології. Основними засадами вихованої системи український народ вважав родинне виховання, народну педагогіку, наукову педагогічну думку, що увібрали в себе надбання національної виховної мудрості та численні досягнення світової культури.

Народне виховання завжди здійснювалося у душі великої поваги до природи та тісного взаємозв'язку людини з природним навколишнім світом. Проте, аналіз наукових досліджень свідчить, що Україна час від часу перебувала під впливом різних загарбницьких ідеологій, які не відповідали власному національному вихованню. Тому досить часто ігнорувались основні закони виховання, зокрема природовідповідності й гармонійних відносин людини та природи, які із самого народження народна виховна мудрість плекала в кожній дитині. Відтак, на сучасному етапі розвитку освіти

на Україні однією з причин порушення єдності людини з природою є те, що нехтувалися численні засоби національної системи виховання, спрямовані на формування у дітей екологічного світобачення та відчуття гармонії природи і людини.

Останнім часом людство починає усвідомлювати ці наслідки. Тому проблемі екологічного виховання та освіти все більше починають приділяти увагу як у світі так і на Україні. Адже природне середовище так само як і соціум, містить у собі розвивальний, виховний потенціал, реалізація якого відбувається не тільки, так би мовити, через посередництво соціуму, але й у процесі індивідуальної взаємодії дорослого та дитини з природним довкіллям [6, 16].

Сучасна когорта науковців які займаються проблемою екологічного виховання дошкільників (І. Цветкова, С. Ніколаєва, Д. Теплова та ін.) стверджують, що екологічне виховання це процес екологізації особистості, формування її як носія певного типу культури, взаємодії з навколишнім середовищем (природним та соціальним, самим з собою) під впливом різноманітних факторів (включаючи цілеспрямований педагогічний процес) та внутрішньої природи людини [6, 16].

На думку інших вчених, зокрема О. Брудного, Д. Кавтарадзе, М. Корміна, Б. Меднікова, екологічне виховання варто тлумачити як керування становленням або зміною ціннісних орієнтацій людини – це процес залучення до створеної суспільством духовної культури, який допомагає усвідомити себе частиною природної цілісності і виробити внутрішню екологічну міру діяльності по перетворенню навколишнього середовища. Н. Пустовіт вважає, що екологічне виховання є складним соціальним процесом, спрямованим на передачу наступним поколінням суспільного досвіду взаємодії з природою. [8, 169].

Як бачимо, екологічне виховання – комплексний процес, що торкається практично усіх аспектів розвитку особистості молодшої людини через систему її відносин з природою, соціумом, із собою.

Екологічне виховання дитини дошкільного віку здійснюється на всіх етапах її життєдіяльності. Так, на кожному етапі ставиться певна мета, завдання, а також добирається методика навчання та виховання відповідно до вікового етапу та індивідуальних особливостей розвитку дитини. Цілеспрямований процес формування відповідального ставлення дошкільників до природи складають сутність екологічної освіти і виховання, які конкретизують і поглиблюють основну ціль – формування екологічної культури, екологічного світобачення та екологічної відповідальності за власні дії у природному довкіллі.

Аналіз сучасних наукових досліджень дає можливість стверджувати, що важливу роль в екологічному вихованні дошкільників відіграє процес формування екологічної самосвідомості особистості. Так, учені (Г. Пустовіт, Г. Тарасенко, Н. Лисенко, В. Крисаченко, П. Проскурін та ін.) зазначають, що екологічне виховання має чотири завдання у становленні екологічної самосвідомості: оволодіння основними поняттями та науковими фактами про природу, на основі яких визначається оптимальний вплив людини на природу; виховання поняття цінності природи як джерела всіх матеріальних і духовних сил суспільства і кожної людини; навчання дітей правилам спілкування з природою, пізнаючи її; розвиток потреби у спілкуванні з природою [9, 414]. Відтак, екологічне виховання можна визначати як цілеспрямоване формування у людей різного віку екологічного мислення, екологічних, моральних, правових поглядів на природу і місце в ній людини. Однією ж з основних характеристик вихованої особистості на сучасному етапі суспільного розвитку є відповідальне ставлення до природи.

Враховуючи вищесказане зауважимо, що з метою запобігання посилення людського негативного впливу на природні екосистеми вкрай важливим є не тільки теоретичні дослідження, а й осмислення історичних коренів виникнення різних аспектів екологічного виховання. Заслуговує детального вивчення шлях, обраний нашими пращурами тисячоліття тому: повага до природи як до однієї з найважливіших цінностей людини. Цей

шлях веде до розуміння природи як єдиного впорядкованого цілого, до мудрого філософського ставлення до неї [92, 250].

У контексті вищесказаного нагальною педагогічною проблемою стає звернення до українських народних коренів та національних надбань. Адже великий екологічний досвід — витвір суспільної свідомості далекого минулого — лежить в основі української етнопедагогіки.

Важливу роль у процесі екологічного виховання дошкільників, на нашу думку мають відігравати елементи української народної культури, які можуть ефективно вплинути не тільки на повноцінний розвиток особистості дитини, а й сформувати її екологічне світобачення, а також розширити уявлення про взаємозв'язок людини та природи. Народна педагогіка завжди ратувала за те, що дитина є частиною природи і тому її виховання має здійснюватися за законами, що існують у природі. У цьому контексті українські народні традиції, звичаї, обряди, культура, усна творчість, які відображають тісний зв'язок народу з природним довкіллям, можуть виступати основними виховними засобами екологічного виховання дошкільників.

Народна педагогіка завжди виховувала, навчала та розвивала дитину, враховуючи принцип природовідповідності. Прищеплення любові до природи здійснювалося через українські народні традиції, які відповідають сезонним змінам у природі (календарно-обрядові). Окрім загальних українських традицій існували і регіональні і таким чином дитина отримувала цілісні знання про навколишній світ.

Прищеплення дітям любові та поваги до природи рідного краю та всього довкілля можна простежити у підвалинах української народної творчості. Доступний, зрозумілий зміст творів для дитячого сприйняття, мислення та пам'яті, на нашу думку, може дати величезний ефективний результат в сучасному екологічному вихованні дітей дошкільного віку. У цьому контексті доцільно говорити про важливість включення українських народних надбань у систему екологічного виховання з метою формування екологічного світобачення дошкільників. Таким чином, зростає роль

дошкільного навчального закладу у формуванні відповідальності особистості за збереження історичних надбань українського народу в екологічному вихованні дошкільників з метою подальшого всебічного прогресу українського суспільства.

Сучасний дослідник Є. Лозинська, зазначає, що у пізнанні предметів чи явищ першою сходинкою має бути живе споглядання, а отже, спостереження, розгляд, що супроводжуються вдалими запитаннями, доступними цікавими поясненнями, порівняннями. Провідними засобами впливу на дитину повинні стати такі засоби народної педагогіки як рідна мова, усна народна творчість, пісенне та хореографічне мистецтво, народна гра та іграшка, календарно-обрядові свята, народне декоративно-вжиткове мистецтво, звичаї, символи, родинно-побутова культура [5, 99].

Ефективність виховання залежить від правильного організованого навчально-виховного процесу дітей. Зауважимо, що у педагогіці виховання дітей дошкільного віку – це і є організований і цілеспрямований процес формування фізичних, моральних, духовних, інтелектуальних, естетичних, громадянських і патріотичних якостей особистості під впливом батьків та вихователів, а також формування основ духовності особистості дитини в контексті національних традицій, рідної культури, мови як емоційного природного середовища дитини, що відповідає її етнопсихології [2,88.].

Відомий науковець Н Лисенко, у свій час обґрунтувала і апробувала модель процесу екологічного виховання, в основу якої повинні бути покладені систематизовані знання про закономірні явища життя рослин і тварин, з якими спілкується дитина. Науковець пропонує краєзнавчий та народознавчий принципи, які успішно можуть бути реалізовані у навчально-виховному процесі під час ознайомлення дітей з природою. Заслуговує на увагу представлена Н. Лисенко організаційна робота щодо дослідницької діяльності дітей у природі, використання народної творчості у навчально-виховному процесі, українського обрядового фольклору. Цінними для нас є

розроблені автором вимоги до екологічного середовища дошкільних установ та поради педагогам щодо його діагностики.

Народна мудрість виховання виходить з того, що дитина є частиною живої природи. Генотип дитини, який є часткою генофонду нації, адаптований до природи, яка споконвіку характерна для етнічної території українців. Українська національна психологія, характер, світогляд історично виникли в умовах природи, яка обумовлювала специфічні ознаки нашої нації. Беручи до уваги щойно наведені об'єктивні (природні) фактори, можна стверджувати, що українська національна система виховання, в своїй основі є природовідповідною [7, 10].

Особливу роль у розвитку екологічної освіти та екологічного виховання на сучасному етапі розвитку національної освіти відіграє один із напрямів екології – етнічна екологія, яка займається вивченням проблеми взаємодії етносів з природою та соціальним середовищем, питаннями адаптації та життєзабезпечення етносів, збереження етнокультурного середовища. З наукової точки зору, етноекологія – це наука, яка вивчає взаємостосунки людини з навколишнім світом та уявлення про нього у межах традиційної культури, а також впливу культурних установок на взаємозв'язок людини з природою та навколишнім світом у цілому [4, 10].

Етнологія або етнічна екологія тлумачиться як наука, яка займається вивченням життєвого забезпечення етносів. Основна увага концентрується на формах взаєморозуміння етнічних спільнот із навколишнім середовищем, а також – особливостях впливу природи та соціального середовища на людину та групи людей. Сучасний науковець Г. Тарасенко, стверджує, що упродовж століть, етноекологія як система цінностей, гідна стати незамінним фактором виховання сучасної дитини, яка здебільшого перебуває в урбанізованому середовищі [10, 12].

Дослідник М. Кисельов зазначає, що через такі стійкі історичні спільноти людей як етноси та нації відкривається новий, продуктивний зріз екологічної і культурологічної проблематики. Автор зауважує, що традиційні

форми життєзабезпечення, властиві тому чи іншому етносові (специфічні і часто унікальні), відображають не тільки процес використання природи, а й розкривають формотворчу основу культури, де неподільно пов'язані матеріальні та духовні компоненти. Етнокультурний підхід, на думку автора, дає змогу розглянути широкий спектр проблем як утилітарного, так і морально-духовного характеру в її органічному взаємозв'язку, наблизитися до адекватного розуміння смислу та естетики буття людини. Тому, зауважує науковець, звертатися до минулого – не означає повертатися до нього буквально [3, 90]. Відтак, з точки зору педагогіки, етнекологія використовує збір та вивчення інформації про традиційну культуру для виховання екоорієнтовного типу особистості; вивчає та використовує досвід етнопедагогіки.

У традиціях українського народу виховання та розвиток дитини завжди здійснювалися у гармонії з природою. Саме природа та приклад дорослих виступали як виховним, так і розвивальним засобом. Дитина отримувала знання про навколишній світ, набувала певних вмінь і навичок природовідповідної поведінки. Так, згідно українських звичаїв і традицій, людина ніколи не протиставляла себе природі і не ставила себе над нею. Людина була частиною природи. Так виховувались і діти. Виховними засобами виступали народний фольклор, традиції, звичаї та обряди. Велику роль у формуванні природовідповідної поведінки дітей відігравав також власний приклад дорослих та залучення їх до активної діяльності. На нашу думку, вищеназвані аспекти, можуть виступати етнопедагогічними засадами та основами національного світогляду дитини.

Узагальнюючи вище сказане, можна стверджувати, що етнопедагогічними засадами екологічного виховання дошкільників можуть виступати: екологічний дитиноцентризм (в центрі екологізбалансованого гармонійного виховного впливу перебуває дитина); екологообразна інформаційність, або екологіовідповідна інформованість (знання про природовідповідну поведінку людини, як невідємної складової природи

передаються через мистецько-образні твори) та екологієва активність (досвід природовідповідної діяльності прищеплюється дитині через споглядання, ігрову активність і посильну участь у різноманітних трудових процесах).

Отже, формування екологічного світобачення дошкільників у національній системі виховання можемо розглядати як процес, що базується на системі принципів, методів, засобів народної педагогіки з урахуванням етнокультурних, етнопсихологічних та етноекологічних досліджень.

Література

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [головний редактор В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 249-643
2. Кисельов М. Екологічна свідомість українців: традиція і сьогодення / М. Кисельов // Вісник НАН України, 1998. – № 7–8. – С. 88–90
3. Кучерявий В.П. Екологія / Кучерявий В.П. – Львів : Світ, 2001. – С. 10
4. Лозинська Є. Українське народознавство дітям дошкільного віку: Метод. посіб. для дошк. закл. – Львів : Оріяна-Нова, 2008. – 208с.
5. Модели экологического воспитания детей: методическое пособие для педагогов / Под общ. ред. Теплова Д. Л., Цветковой И. В. – М. – МГОПУ им. М.А. Шолохова, 2005. – С. 18
6. Основи національного виховання. Концептуальні положення // За заг. ред. В. Г. Кузя, Ю. Д. Руденка, З. О Сергійчук. Умань, 1993., С. 10-74
7. Педагогічний словник / За ред. Ярмаченка М. Д. – Київ : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
8. Стасюк Л. П. Генеза законодавчої бази екологічної освіти. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць / Стасюк Л.П. – Випуск 27. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2009. – С. 414
9. Тарасенко Г. «Красиве і корисне» (етноекологія як засіб гуманістичного виховання дитини) / Г. Тарасенко // Дошкільне виховання. – 1999. – № 7. – С.12

Авторська довідка:

Вашак Оксана Олексіївна

кандидат педагогічних наук, доцент.

Доцент кафедри початкової і дошкільної освіти.

Полтавський національний педагогічний університет імені
В.Г. Короленка, м. Полтава вул. Остроградського, 3.

Тел. 0509539908

Адреса: Україна, м. Полтава пров. Кустарний 10, кв. 47

vashak_oa@mail.ru

Прошу шановних організаторів конференції надіслати збірник наукових праць за вказаною адресою: 36008 Вашак Оксана Олексіївна, пров. Кустарний 10, кв. 47, м. Полтава, Україна.

Згоду на сплату поштових послуг підтверджую.